

Donia, Robert J.,
Sarajevo: Biografija grada,
 Sarajevo: Institut za istoriju,
 2006., 462 str.

NEDUGO NAKON štampanja knjige Roberta Donie, *Sarajevo: a biography* (London: Hurst, 2006.), bosanskohercegovačka čitalačka publika dobila je i prijevod djela u izdanju Instituta za istoriju u Sarajevu. Autor je na nešto više od 400 stranica, u 10 poglavlja, predstavio političku historiju grada, jednu kumulativnu biografiju najvažnijih ljudi koji su izvršili najveći utjecaj na historiju Sarajeva. Autor pred nas nije izbacio samo siromašan kostur, puki slijed događaja, nego analizu odrastanja grada u regionalnom.

Autor je u nekoliko navrata argumentirano obranio tezu da je u Sarajevu od osnutka grada pa sve do današnjih dana u različitim oblicima postojao zajednički život stanovništva. Ovaj pravičan, tolerantan i popustljiv način života ljudi je tokom historije

bio više puta ugrožen, ali je i unatoč nasilju kroz 20. stoljeće uspješno odnjegovan. Autor je obranio i stav da je rukovodstvo grada (u svim epohama i razdobljima), koje je imalo viziju koja će aktivno uključivati svo stanovništvo grada u realizaciji određenih projekata, sam grad činilo boljim mjestom za život stanovnika. Nasuprot ovakvih stoje rukovodstva koja imaju aspiracije da po raznim osnovama dijele i/ili isključuju stanovništvo iz određenih projekata te u realizaciji istih imaju daleko manje uspjeha pa čak na neumoljivom točku historijskog napretka zadržavaju i vraćaju prosperitet stanovništva godinama unatrag.

Prvom poglavlju, koje obrađuje najduži historijski period od osmanskog osnutka grada sredinom 15. stoljeća do uspostave habsburške vlasti, posvećeno je najmanje prostora. Dva su čovjeka uvelike zadužila Sarajevo. Prvi je Isabeg Ishaković, osnivač grada, drugi je vojskovođa i graditelj Gazi Husrevbeg. Ova dvojica, svaki u svoje doba, su putem institucije vakufa doprinijeli da se Sarajevo izgradi i postane značajan politički centar Carstva. Vremenom će gradska politička elita preuzimati sve

veću ulogu u donošenju samostalnih političkih, vojnih i ostalih odluka, koje će se pokazati kao ključne nakon prvih poraza Carstva na vojnom polju, kad će se odnosi s centralnom osmanskom vlasti početi pogoršavati. Na toj tihoj, neprimjetnoj, sporoj i neumoljivoj vremenskoj traci propadanja jedan će vojni događaj svojim bljeskom privući veliku pozornost. Bio je to napad Eugena Savojskog, nakon kojeg će Sarajevo izgubiti status sjedišta bosanske vlade. Sarajlije su imale i veliku ulogu u burnim događajima oko Gradašćevičeva pokreta za autonomiju Bosne, a antagonizam s centralnom vladom se povećava i kroz slijedeće razdoblje, što će rezultirati time da je sultan angažirao Omer-pašu Latasa da riješi pitanje Bosne. Latasov režim će, između ostalog, uzrokovati dvije važne promjene: prva se odnosi na ekspanziju srpske trgovačke klase, a druga na smanjenje sklonosti ka oružanoj pobuni kod stanovništva. Sarajevo će značajne promjene u smislu napretka doživjeti pod upravom Topal Šerif Osman-paše.

Nakon bune 1875-1878, San Stefanskog mira i Berlinskog kongresa, koji će okončati period osmanske vlasti u Bosni i Hercegovini, uslijedit će kratak period vlasti Habsburške monarhije, koji će dati snažan impuls demografskim i fizičkim promjenama grada. Stanovništvo se, uvjetno rečeno,

evropeiziralo, a grad je apsorbirao zapadne utjecaje koji su se pomiješali s osmanskim naslijeđem. Pojedine Sarajlije su mirno prihvatile i pozdravile novu vlast Habsburgovaca. Velika većina nije. Dolazak nove vlasti uzrokovat će mnoge velike podjele među stanovništvom na raznim osnovama. Autor upravo u ovom drugom poglavlju navodi niz činjenica u prilog tezi o zajedničkom životu i ciljevima stanovništva. "Sarajlije su se pokazale spremnim i sposobnim za oružani sukob sa protivničkim trupama, ali nisu pokazivali volju za unutrašnje sukobe između različitih vjeroispovjesti". (str. 60.) U razdoblju od 1878. do 1918. bit će provedene mnoge reforme, a posebno su važne one koje je činio Benjamin Kallay (1882-1903), te njegov nasljednik na mjestu zajedničkog ministra financija Istvan von Burian. Zabilježen će biti i porast ukupnog broja stanovnika, doduše neravnomjeran među konfesijama. Grad će zaslugom arhitekata Vancaša, Parika i Witteka dobiti novo lice. Habsburški zvaničnici su gradu u naslijeđe ostavili brojne obrazovne, kulturne i naučne institucije od kojih je većina opstala do današnjih dana. Upravo će iz školskih klupa, obrazovnih institucija koje je sponzorirala Monarhija niknuti čitava generacija radikalnih nacionalističkih intelektualaca (str. 118). Kraj 19. st. je na ovim prostorima bio razdoblje

rastuće grupne svijesti pripadnika svih etnokonfesionalnih zajednica (str. 118), a BiH će postati prostor za teritorijalnu ekspanziju Srba i Hrvata, koji bez bosanskih muslimana (koji su odbacili nacionalni identitet) ne mogu uvjerljivo zagovarati svoje tvrdnje (malo nejasne formulacije). Osnivaju se društva za promociju nacionalne svijesti u BiH, te se javljaju prve organizirane nacionalne stranke koje će raditi za interes pojedinog naroda i pokrenuti štampu vlastitih listova.

Autor je iznio sva bitnija, ključna kretanja u godinama koje su prethodile danima neposredno prije atentata na prijestolonasljednika nadvojvodu Franza Ferdinanda 28. juna 1914., te događanja nakon tog Principova čina koji će podijeliti Sarajlije duž etnonacionalnih linija. Tokom Prvog svjetskog rata u Sarajevu nije bilo oružanih borbi, ali se većina muškaraca vojno sposobnih borila na jednoj od zaraćenih strana. Nakon rata Sarajevo će postati dio nove države Kraljevine Jugoslavije, u kojoj će, usprkos zanemarivanju privrednog razvoja grada, raznolikost opstati. Sarajevo će u atmosferi stranačkih prepucavanja jednostavno stagnirati u svakom mogućem pogledu, te tako dočekati fašističku okupaciju i Drugi svjetski rat.

Donia se fokusirao na njemačku okupacionu politiku i ideologiju ustaškog režima. Jasno karakterizira ključnu ulogu ustaškog režima u okupaciji, teroru nad stanovništvom i pogromu Jevreja u gradu. Osvrće se na važnije članove, djelovanje i značaj KP u Sarajevu tokom rata. Određeni prostor je posvećen muslimanima u ratu te ulogama koje su tada imali. Na drugom zasjedanju AVNOJ-a i prvom zasjedanju ZAVNOBIH-a delegati su potvrdili da će BiH postati šesta republika u novoj državi, a Sarajevo njen glavni grad. Tokom Drugog svjetskog rata grad je doživio ogroman gubitak stanovništva, a od okupatora je oslobođen početkom aprila 1945. godine.

Nakon rata Sarajevo će doživjeti još jedan jak graditeljski impuls koji je bio omogućen entuzijazmom i zalaganjem radnih omladinskih brigada. Grad će se geografski proširiti kao nikada ranije te dobiti približno današnje obrise. Gradska uprava je radila na rješavanju mnogih problema poput nestašice hrane, stambenih problema, AFŽ je radio na emancipaciji žena; osnivaju se nove naučne institucije historijskog značaja. Novoj vlasti je omogućeno da može konfiscirati privatnu svojinu te je sistematski pretvarati u državnu. Potresi koje će izazvati pucanje odnosa između Staljina i Tita osjetit će se i u samom Sarajevu: uvest će se koncept

radničkog samoupravljanja u privredi, a kao pokusni kunići za tu provedbu su u Sarajevu određena dva poduzeća (Glavna željeznička radiona i Fabrika duhana). Donia se osvrnuo na poslijeratnu memorijalnu kulturu koja je bila samo jedan od instrumenata u izgradnji “bratstva i jedinstva”.

Autor ističe da je u Sarajevu “socijalizam propadao polako i bolno”; te će početkom 90-ih grad podleći “kombiniranoj prijetnji oživljenog nacionalizma, ekonomskog opadanja i političke nemoći”. (str. 268) Primjećuje i traži uzroke krize 90-ih godina upravo u periodu od sredine 60-ih nadalje. Nakon dvotjedne idile 1984. godine, Sarajlije će izaći iz središta svjetske pažnje i biti ostavljeni da “potonu u krizu koja je sve više rasla u Jugoslaviji”. (str. 275)

Nezadovoljstvo ekonomskom situacijom u zemlji manifestiraju mnogi radnički štrajkovi i, unatoč odlučnom pokušaju spašavanja jugoslavenske ekonomije, mnoga poduzeća nisu u stanju da iskažu svoju likvidnost, a potresa ih i iračka kriza 1990. godine. Osnivaju se nacionalne stranke koje će svojom politikom, spletkama i pobjedom na izborima Sarajevo i BiH neizbježno dovesti u ratno stanje. JNA je postepeno evoluirala u vojsku kojom dominiraju Srbi te će u Bosni biti pretvorena u snagu kojom dominiraju bosanskohercegovački

Srbi. U ovome su glavne uloge imali Milošević, Jović i Kadijević. Sarajlije su masovnim javnim okupljanjima pokušali spriječiti širenje rata, ali bezuspješno. Padaju prve žrtve rata u Sarajevu te počinje trogodišnje brutalno i bespoštedno davljenje i ubijanje grada i života u njemu.

Autor, s pravom, tadašnje lidere SDS-a optužuje za namjeru stvaranja odvojene, etnički čiste srpske države na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine. Namjeravali su podijeliti grad nekoliko puta. Branioci i građani Sarajeva to nisu dopustili, te su pred najmoderniju ratnu tehnologiju JNA u obranu grada stale kako spontano okupljene grupe tako i dobro organizirane vojne jedinice. Opsada je gradu nanijela ogromnu i dugotrajnu štetu. Suživot u Sarajevu je bio gotovo uništen. Rat i opsada su okončani pregovorima. Srpski nacionalisti su gotovo došli do svog cilja – podjele grada i uništenja stoljećima njegovanog zajedničkog života u njemu.

U posljednjem poglavlju, posvećenom poslijeratnom periodu, autor prepoznaje poslijeratne gradske probleme i perspektive, počevši od onih na najvišoj državno-političkoj razini do onih sitnih, nevidljivih, svakodnevnih problema i nadanja običnih građana.

Na kraju zaključuje da je raznolikost grada postojala u različitim oblicima kroz različita historijska razdoblja, da

je grad uvijek bio otvoren za različite kulturne utjecaje i ljude koji su se u njega doseljavali.

Izdanje je obogaćeno fotografijama iz zbirke Historijskog muzeja u Sarajevu, Historijskog arhiva te autorovim fotografijama koje su snimljene tokom njegovih boravaka u Sarajevu.

Ovo djelo umnogome doprinosi našoj historiografiji i daje nam mnogo, ali ipak ne sve, jer "Sarajevo svoje tajne odaje rijetko, a i tada sporo i nevoljko". (str. 12)

Edin Omerčić

UPOZNAVANJE SA BAŠTINOM

(Nihad Halilbegović, "Ferhadija džamija u Sarajevu", Sarajevo, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 2007., 111 str.)

VJERSKI KOLORIT SARAJEVA, posebno iskazan u raznovrsnim, izuzetno vrijednim kulturno-historijskim i vjerskim objektima, zaslužuje stalno istraživanje, te prezentiranje najširem dijelu bosansko-hercegovačke populacije. Mnogo toga, napose arhitektonske i estetske ljepote, nisu dovoljno poznate, posebno mlađim generacijama. Mnogo novog u taj prostor unosi Nihad Halilbegović svojom izuzetno opremljenom, posebno slikovno ilustriranom monografijom *Ferhadija – džamija u Sarajevu*, koja se nedavno našla u rukama čitalaca. Inače, radi se o već afirmisanom istraživaču bosanske i bošnjačke prošlosti i uopće baštine, a njegova knjiga *Bošnjaci u jasenovačkom logoru*,

nedavno promovirana, pobudila je veliko interesiranje, jer se tragedija Bošnjaka u ovom zloglasnom logoru po prvi put istražuje. I ovog puta Halilbegović se našao pred izazovom, istražiti i pregnantno prezentirati krućijalne činjenice o Ferhadiji džamiji u Sarajevu, otići i dalje od toga. Razloga za ovaj poduhvat je više, pri čemu svaki opravdava rad ovog poslenika.

Prije svega, Ferhadija džamija je najmlađa od sedam potkupolnih džamija u Sarajevu, a svojom arhitektonskom ljepotom, i uopće po stilu gradnje, prezentira punu zrelost klasičnog osmanskog perioda, što je uvrštava u red monumentalnih objekata takve vrste u Sarajevu.

Njena unutrašnjost (slikane dekoracije), ukrasi (najstariji ornamenti iz XVI stoljeća), te harem sa šadrvanom izazov su za svakog poslenika pisane riječi da sve to ovjekovječi u pisanoj publikaciji.

Istovremeno, treba istaći da se radi o nacionalnom spomeniku Bosne i Hercegovine, prema kojem se treba tako i